

Prof. dr hab. Kazimierz Lewartowski
Wydział Archeologii
Uniwersytet Warszawski

Recenzja habilitacyjnego osiągnięcia naukowego dr Bartłomieja Lisa

Niniejsza recenzja została napisana na podstawie Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668), art. 221 i uchwały Rady Naukowej Instytutu Archeologii i Etnologii PAN z dn. 7 października 2021.

Rolą wyznaczoną recenzentowi przez przywołaną Ustawę jest ocenienie, czy kandydat spełnia kryteria nadania stopnia doktora habilitowanego zawarte w Art. 219, ust. 1 pkt. 2. W przypadku dr Lisa chodzi o pkt. 2 lit. b, ponieważ kandydat zgłosił cykl artykułów zatytułowany „Ceramika w kontekście społecznym, ekonomicznym i politycznym. Analizy procesu wytwórczego oraz funkcji naczyń jako źródła do poznania społeczeństw Grecji późnej epoki brązu”. W gruncie rzeczy, niemal całość dorobku po doktoracie składa się na dość spójne dzieło, jako że od czasu licencjatu dr Lis jest zainteresowany głównie ceramiką pradziejową, a artykuły niewłączone do dzieła wykazują podobne cechy do objętych wspólnym tytułem.

Sześć spośród artykułów składających się na osiągnięcie zostało opublikowane w najlepszych czasopismach, prezentujących najwyższy poziom i dysponujących recenzentami będącymi autorytetami w świecie archeologii egejskiej. Pozostałe dwa z kolei należą do monografii wieloautorskich, z których jedna to tom III publikacji projektu badawczego stanowiska Tsoungiza, prowadzonego przez archeologów amerykańskich zaliczających się do ścisłej czołówki, którzy nie dopuściliby opracowania nie spełniającego najwyższych standardów; druga z kolei to dzieło wydane w oxfordzkich Oxbow Books, mające wybitnych recenzentów, więc też gwarantujące wysoką jakość publikowanych tam tekstów. Ocenianie jakości zgłoszonych artykułów nie ma więc żadnego sensu. Istotniejsze jest, czy rzeczywiście składają się na dzieło, czy zatem twórczość ta może być

podstawą przyznania kandydatowi polskiego stopnia doktora habilitowanego. Cztery spośród nich omówimy nieco bardziej szczegółowo, bo pozwalają na dobre scharakteryzowanie twórczości kandydata.

Twórczość naukową B. Lisa bardzo dobrze reprezentuje artykuł „A Foreign Potter in the Pylian Kingdom? A Reanalysis of the Ceramic Assemblage of Room 60 in the Palace of Nestor at Pylos”, *Hesperia* 85, 2016, 491-536. Pokazuje bowiem, jak autor wychodząc od analizy zespołu naczyń z jednego pomieszczenia pałacu mykeńskiego w Pylos, dzięki doskonałemu warsztatowi naukowemu, zrozumieniu potencjału badawczego tkwiącego w ceramice, wciąż wykorzystywanego w stosunkowo niewielkim stopniu, prowadzi swoje rozumowanie od aspektów technicznych do tak szerokich zagadnień, jak funkcje pałacu, czy różne aspekty gospodarki pałacu, przekonująco wskazuje możliwe pochodzenie garncarza obcego tradycji pylijskiej, którego obecność w tym ośrodku odkrył, przy czym wszystkie poruszane wątki wnoszą coś nowego do naszej wiedzy o przeszłości lub też ukazują nowe możliwości wykorzystania ceramiki jako źródła do jej poznania. Autor posługuje się takimi metodami jak analiza morfologii naczyń oraz składu masy ceramicznej, planigrafia, analiza topografii i architektury pałacu, wykorzystuje informacje z pisma linearnego B. Wszystko to poparte jest erudycją, doskonałą znajomością materiału archeologicznego, sprawnością warsztatową.

Dr Lis swój warsztat badawczy ciągle doskonali, dzięki czemu poszerza możliwości wnioskowania na podstawie badań ceramiki. Istotnym osiągnięciem metodycznym jest rozwinięcie badania śladów użycia na naczyniach, niespecjalnie wykorzystywanego w kręgu archeologii egejskiej (wstępnie ta metoda została przez autora wykorzystana już w artykule z *Archeologii* LXI, 2010, gdzie posłużyła do określenia możliwych sposobów używania grupy naczyń z Lefkandi i Tsoungiza). Prowadzi go to do zupełnie nowej interpretacji naczyń o kształcie zwanym *lekane* (metalowych i ceramicznych), które okazują się służyć do mycia rąk (Lis, B. i T. Van Damme, „From Texts and Iconography to Use-Wear Analysis of Ceramic Vessels: Investigating a Mycenaean Handwashing Custom and Its Changing Social Significance”, *Journal of Mediterranean Archaeology* 33, 2020, 185–210). Interesujące, że w tym tekście najpierw buduje się dobrze umotywowaną hipotezę zastosowania *lekane* oraz istnienia rytuału mycia rąk na podstawie szerokiego spektrum metod badawczych oraz różnego typu i pochodzenia źródeł, a dopiero w następnej kolejności używa wyników analizy śladów użycia, jako argumentu przesądzającego prawdziwość owej hipotezy. Autorzy nie zadowolają się tym już i tak istotnym

odkryciem i rekonstruują i jego miejsce życia religijnym i społecznym Mykeńczyków, odsłaniając w ten sposób zupełnie nieznaną obszar funkcjonowania tej kultury. Szczegółem wspinał ilustrującym staranność i pomysłowość przeprowadzonych badań jest interpretacja maleńkiego fragmentu sceny na stronie B Sarkofagu z Aja Triada jako właśnie rytualnego obmywania rąk. Wydawać by się mogło, że już nic więcej istotnego nie da się powiedzieć na temat tego tak szeroko dyskutowanego zabytku.

Ta ostatnia kwestia, w więc odtwarzanie różnych aspektów kultury mykeńskiej, wychodząc od analiz materiału ceramicznego, jest dla kandydata niezmiernie istotna. I chociaż już i tak wyniki owych analiz wniosłyby wiele nowego do naszej wiedzy o tamtych społecznościach, zwłaszcza, że autor jest kompetentnym specjalistą w tej dziedzinie i samodzielnie posługuje się różnymi metodami, jak petrografia, analiza funkcjonalna, śladów użycia, morfologii itd., takie podejście i jego realizacja zwiększają znacznie ciężar gatunkowy twórczości naukowej dr Lisa. Interesującym przykładem tego toku myślenia jest artykuł „Foodways in Early Mycenaean Greece: Innovative Cooking Sets and Social Hierarchy at Mitrou and Other Settlements on the Greek Mainland”, *American Journal of Archaeology* 121 (2), 2017, 183–217, gdzie autor, na podstawie analiz zestawów naczyń i innych glinianych urządzeń do gotowania z warstw wczesnomykeńskich badanych na szeregu stanowisk przez różne ekspedycje jest w stanie nie tylko scharakteryzować możliwe zmiany w sposobach przyrządzania pożywienia oraz zmian „menu”, ale też odnieść te obserwacje do możliwych przemian społecznych, a zwłaszcza wyłaniania się elit oraz używania przez nie pożywienia dla demonstrowania lub potwierdzania zdobytych przez nie pozycji w hierarchii społecznej.

O ile w wielu z omawianych artykułów autor zajmuje się przede wszystkim okresem wczesnomykeńskim (=przedpałacowym) lub pałacowym, o tyle tekst napisany ze współautorami „Dealing with the Crisis: Mobility of Aeginetan-Tradition Potters around 1200 BC”, *Annual of the British School at Athens* 115, 2020, 269–327 naświetla niektóre zjawiska, mające miejsce w Grecji po wielkiej fali katastrof, w końcowej fazie istnienia kultury mykeńskiej znów poprzez studia nad ceramiką, tym razem z głównym naciskiem na produkcję eginecką oraz utrzymaną w tradycji egineckiej, przy czym są to znaleziska ze stanowisk znajdujących się nad Zatoką Eubejską lub w jej pobliżu. Nie tracąc z oczu wcześniejszych etapów istnienia osad, które dostarczyły badanej ceramiki, artykuł bardzo sugestywnie pokazuje zjawisko przemieszczania się garncarzy z Zatoki

Sarońskiej ku północy w obliczu załamania wcześniej istniejących systemów gospodarczych i szlaków handlowych oraz narastającego zagrożenia. Jest to może kwestia dość szczegółowa, ale wprowadza do obrazu końca epoki brązu w Grecji, bardzo istotny element, gdyż zagadnienie przemieszczeń ludności w tym czasie pokazuje poprzez losy niemal indywidualne, a nie całych dużych grup, jak się to zwykle czyni. Pozwala to np. na wskazanie zjawiska osad przychylnych migrującym specjalistom (nie tylko z południa), podczas gdy ogólny obraz zdaje się raczej wskazywać na istnienie licznych konfliktów. Napisanie tego tekstu nie byłoby możliwe bez podkreślanego już wyżej, znakomitego opanowania warsztatu badawczego ceramiki w wielu jej, zwłaszcza technicznych aspektach oraz erudycyjnej wiedzy, nie tylko ceramicznej.

Światło na kształtowanie się kultury mykeńskiej rzuca artykuł z *Oxford Journal of Archaeology*, 36, 2017, 243-266 poprzez studium przypadku naczyń na wodę z Menelaion w Lakonii. Dzięki poczynionym tu obserwacjom dowiadujemy się, jak powolny był proces tworzenia własnej ceramiki przez tę kulturę i jaką siłę przetrwania miały wcześniejsze tradycje.

Nieco inny charakter mają oba teksty opublikowane w monografiach. Staranna analiza ceramiki kuchennej ze stanowiska Tsoungiza wyjątkowo nie staje się punktem wyjścia do szerszych rozważań, ale wynika to ze specyfiki depozytów tam odkrytych („Bronze Age Cooking Vessels...” 2020), natomiast drugi tekst to artykuł przeglądowy pokazujący nowoczesne metody badań nad ceramiką i wynikające z nich korzyści, a zwłaszcza ich łączenia („From Cooking Pots...” 2015).

Dodajmy może jeszcze, że dr Lis, oprócz wyżej wymienionych, licznych metod, stosuje też analogie etnograficzne oraz wykorzystuje wnioski z badań etnograficznych wynikające, dotyczące różnych aspektów technicznych organizacyjnych czy obyczajowych produkcji ceramiki naczyniowej.

Tak więc, zebranych w jeden cykl osiem artykułów, tworzy rzeczywiście spójne osiągnięcie, budujące na podstawie bardzo kompetentnie, sprawnie i z dużym urozmaiceniem metodycznym przeprowadzonych studiów nad ceramiką – dodajmy, ceramiką kuchenną, gospodarczą, nieczęsto stanowiącą przedmiot badań innych archeologów – obraz społecznych, gospodarczych i politycznych zjawisk towarzyszących formowaniu się, dojrzewaniu, a następnie schyłkowi kultury mykeńskiej. Każdy z tych tekstów wnosi coś nowego do naszej wiedzy o przeszłości,

czy to na poziomie rekonstruowania sposobów wytwarzania ceramiki, jej użytkowania lub zmian rodzajów pożywienia często są to rzeczy, czy też odtwarzania możliwych zachowań elit, zmian ich pozycji w społecznościach, sposobów dokumentowania owej pozycji, po elementy funkcjonowania pałaców jako centrów politycznych. Niewątpliwie, osiągnięcie to spełnia kryteria art. 2 lit b. Ustawy.

Ustawa określa kryterium cyklu artykułów jako „co najmniej”, więc odnieśmy się jeszcze pokrótce do pozostałego dorobku (po doktoracie – 9 artykułów w czasopiśmie i monografiach wieloautorskich; w zestawieniu dokonany przez kandydata zaplątał się jeszcze jeden artykuł, ale sprzed doktoratu). Teksty te uzupełniają cykl zawarty w osiągnięciu. Eksploatowany jest wątek garncarzy egineckich, mobilności garncarzy, zwłaszcza z tej wyspy, jako czynnika rozprzestrzeniania się technologii, datowania pojawienia się i zaniku naczyń egineckich w Mitrou. Dr Lis wzbogaca swe badania o tematykę ceramikę italo-mykeńską, a raczej rozważania, czy w jaki sposób i z jakich powodów jej producenci znaleźli się na zachodzie. Bardzo istotnym uzupełnieniem treści składających się na osiągnięcie jest tekst z *Aegis* omawiający zagadnienie rozprzestrzeniania się lepionej ręcznie ceramiki w końcu istnienia kultury mykeńskiej i przyczyn tego zjawiska. Z kolei artykuły (we współautorstwie) z *Mouseion* 17, 2020 i *Journal of Archaeological Science: Reports* 32, 2020 pokazują zaangażowanie dr. Lisa w projekty dotyczące wschodniej Attyki, a w *American Journal of Archaeology* 124, 2020 w badania niezwykle istotnego stanowiska Eleon w Beocji. Jego znajomość ceramiki i jej chronologii pomogła w interpretacji grobu 73 z Mitrou (*Aegaeum* 43, 2019). W połączeniu z dużą aktywnością konferencyjną wszystko razem tworzy przekonujący obraz bardzo aktywnego badacza, wnoszącego wiele nowego w wiedzę o przeszłości Grecji w epoce brązu.

Wychodząc poza rolę recenzenta wyznaczoną przez Ustawę odnieśmy się do kryterium zawartego w art. 219 pkt. 3. W sposób oczywisty dr Lis spełnia i to kryterium. Jego prace naukowe zostały zrealizowane w wielu ośrodkach naukowych, poza macierzystym. Szczególnie istotna jest jego współpraca z American School of Classical Studies at Athens i British School at Athens. W tych wybitnych ośrodkach miał możliwość zdobywania wielu umiejętności oraz wiedzy, pracując pod kierunkiem czołowych postaci archeologii Grecji, mając bezpośredni kontakt z materiałem pochodzącym z istotnych dla rekonstrukcji dziejów tego kraju stanowisk. Przy okazji zauważmy też imponującą zdolność kandydata do pozyskiwania środków na badania, środków dobrze przez sponsorów wydanych, biorąc pod uwagę jego dorobek.

Jeżeli do powyższego dodać, że dr Lis również nie stroni od działalności dydaktycznej, czy to ucząc studentów na stanowiskach archeologicznych, czy też w roli promotora pomocniczego ani popularyzatorskiej, otrzymujemy obraz badacza kompletnego, zajmującego istotne miejsce w archeologii Grecji, wnoszącego do niej nowe treści i odkrycia, nieustannie doskonalącego swoje umiejętności. Jest oczywiste, że dr Bartłomiej Lis w pełni zasługuje na nadanie mu stopnia doktora habilitowanego, spełniając z naddatkiem ustawowe kryteria, zatem powinien być dopuszczony do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Krzysztof Lis', is centered on the page. The signature is written in a cursive style.